

PUILA INVUULA

Tshireletsa kotulo kgahlanong le mollo

MARIHA A ATISA HO TLA HAHOLOHOLO KA MORA NAKO YA LEHLABULA LE NAKO YA MORAO E MONGOBO YA HWETLA. KA BAKA LA SEHLA SE MONGOBO, MAKGULO A HO FUDISA A MANGATA, EMPA HONA HO BOETSE HO BOLELA HORE MELLO YA HLAHA E KA NNA YA EBA BOTHATA BO BOHOLO LEMONG SENA.

Mello e ka baka tshenyo e mpe haholo masimong. Thutswana e le nngwe ya mollo e ka senya dikete tsa dihekthara tsa masimo. Mello e mengata ya dijothollo e ba teng pele kapa hang ka mora kotulo hobane nakong ena dijothollo hangata di butswitse, mme di omme.

Mello e ka thibelwa jwang

- Bana ha ba a lokela ho bapala ka thutswana tsa mello.
- O se ke wa lahlela thutswana ya mollo e ntseng e tuka kapa sakarete jwang bo ommeng, mahlakung, difateng kapa ditorong.
- O se ke wa etsa mello dibakeng tse bulehileng naheng kapa nakong tsa meya e fokang.
- Etsa bonnete hore mello kaofela e tinngwe ka ho phethahala.

Ha o bona mollo

- Ha o bona mollo thoteng, tlalehela moahisani le

mohlakomedi ya selehae wa mollo ka ho panya ha leihlo. Ba bolelela ka ho hlaka moo mollo o leng teng.

- Siya e mong lapeng ya tla bolela ha mollo o le teng. Haeba o na le radio kapa mohala, etsa bonnete hore dithapo di dula di bulehile e le hore tsebiso e kgone ho fetisetwa ka potlako hang ha tsietsi e hlaha.
- Haeba wena ha o monga masimo, mo tsebise ka ho hlaka mabapi le maemo a mollo.
- Tlosa diphoofolo kaofela le disebediswa kaofela, mme o di ise sebakeng se bolokehileng.

Dithuluse (disebediswa) tse ka sebediswang ho tima mollo

- Ditima-mollo – tsa mofuta wa metsi kapa tsa phofo e ommeng.
- Timamollo ka mabanta a kgale a rekere kapa mekotla e metsi. Ho phutla mollo ka mabanta kapa mekotla e metsi ho tebela okesijene e hlokwang ke mollo hore o tuke. Ha moya ona o haella, mollo o tla fokotseha, o time butlebutle.
- Sebedisa dipompo tse budulelang metsi dimeheng le jwang bo haufi le mollo. Pompo tsena di boetse di thusa hape moo ho ka boelang ha ghoma mollo o seng o tinngwe.
- Sebedisa ditshelo tsa metsi le pompo ya metsi e ka ntshang metsi a mangata.
- Dishofolo, diharaka le dikgarafu di ka sebediswa

Koranta ya grain SA ya
bahlahisi ba ntseng ba hola

BALA KA HARE:

- 3 > Lenaneo la dikolo le itlhoma pele
- 7 > Ako tsebe... Monica Mathamba
- 8 > Ditletlobo sebokeng

7

8

Mme Jane o re...

Moraorao tjena ba kgaso ba bonahala ba tlaleha haholo ka botlokotsebe le bobodu. Ho etsahala eng ka batho ba rona, ka maemo a rona le ka boitshwaro ba rona? Mohlomong ke nako hore re ke re bue ka boitshwaro.

Boitshwaro ka kakaretso bo kenyelletsa maikutlo, ho itshwara, tlhomphe, puisano le kamano – ka moo motho a phelang ka teng le ba bang. Potso eo re nkang hore ke nnete maemong ana e kenyelletsa se nepahetseng, se amohelang kgahlanong le se fosahetseng, se patehileng.

Dilemong tse mmalwa tse fetileng, ho bile teng dikhamphane le batho bao boitshwaro ba bona bo bileng boboe, mme ba ba le sekgahla se sebe ho ba bang. Sena se kenyelletsa batho ba itjhebelang kwana thoko ha batho ba bang ba etsa dintho tse mpe.

Boitshwaro ka kakaretso, jwalo ka botshepehi, ho etsa mosebetsi hantle, ho ananela seo e mong a se etsang, ho ba le sepheo se itseng le maikutlo/ho ba karolo ya ponelopele kapa morero o itseng, ke taba ya bohlokwa. Ha re a tshwanela feela ho batla ho etsa, empa re tshwanetse ho lakatsa ho etsa se nepahetseng. Boitshwaro ka kakaretso ke dintho tsa ka hare, tse tswang ka hare ho motho.

Temong ho teng menyetla e mengata ya ho bua leshano le ho sebetsa ka bolotsana. Nahana feela ka batho ba adimang tijelete empa ba sa lefe molato ha ba fumane dijothollo tsa bona; kapa batho ba jalang dijothollo, mme ba di kotula, empa ba etsa eka ha ba a ka ba kotula letho; kapa batho ba adimang tijelete ho ya jala palo e itseng ya dihekthara, athe ha ba eo jala tse kaalo (ka hoo ba sa sebedise tsohle masimong jwalo ka ha ho ne ho rerilwe). Batho ba sa tshepahaleng dikonterakeng tseo ba di entseng, batho ba itshireletsang ka mabaka a hore hobaneng ba sa sebetse ka thata, batho ba rekisang dintho tseo e seng tsa bona, le batho ba rekang dintho tsa boshodu...lenane le ka nna la tswela pele.

Haeba re ilo hloma lefapha la temo naheng ya rona, re tshwanetse ho kgutlela dintlheng tse ntle tsa motheho, e leng botshepehi, ho sebetsa ka thata, seriti le thomphe. E mong le e mong, hammoho le mafapha a mmuso, re tlamehile ho etsa mosebetsi o nepahetseng wa letsatsi. Ona ke wona mokgwa feela wa ho atleha. Haeba o ilo fetola mokgwa oo dintho di etswang ka teng – qala ka ho fetola wena pele. Etella pele ka ho ba mohlala, ka ho tshepahala. A re ke re kgutlelang mane moo re ka buang ka sebetse ra re: lentswe la ka ke thomphe ya ka.

Tshireletsa kotulo kgahlanong le mollo

ho thibela ho nama ha mollo. Sethibela-mollo sena se ka sebediswa se le lehlakoreng le shebaneng le moo moya o fokelang teng. Sethibela-mollo (mothakala) sena ke motjhoporo o entsweng, o tshwanang le mmila, oo ho seng letho la mollo le ka tukang ho ona.

- Sebedisa dishofolo le diharaka ho tima mollo ka lehlabathe le mobu. Di sebedise hape ho tlosa jwang bo ommeng le makala a ka tukang ha bonolo.
- Sebedisa dikgaola-jwang ho kgaola jwang le dimela tse sa tjang, pele mollo o ntseng o etla o fihla.

Ho lwantsha mollo

- Atamela mollo ka lehlakoreng kapa ka mahlakoreng a mabedi, mme o leke ho etsa hore bokapele ba mollo bo be bosesanyane.
- Haeba ho le teng lebanta (motjhoporo) lena, kapa lebanta la tlhaho le kang noka, leka ho qobella mollo pela noka.
- Beha batho ba lwantshang mollo dibakeng tse nepahetseng ho thiba mello e qhomang, e kgannwang ke moya. Moya o matla o kgona ho jara mollo sebaka se ka etsang kilomithara.
- Ho bohlokwa ho tima o kenella ka hare hore sebaka se tukang se se kgone ho lahlela ka ntle mello e ka tjhesang jwang le mahlaku a difate a esong ho tuke.
- Beha leihlo ka nako tsohle hore moya o fokele ka hokae.

Ha mollo o se o tinngwe

Hang ha mollo o se o tinngwe, tse latelang di tshwanetse ho etswa:

- Etsa bonnete hore batimi ba mollo ha ba a tswa kotsi.
- Paterola sebaka seo bonyane dihora tse tharo ho thibela mollo o ka nnang wa qhoma hape.
- Kgutlisetsa sesebediswa tulong e nepahetseng ya sona.

- Tlatsa hape ditshelo tsa metsi tse kang ditanka.
- Lokisa sesebediswa se senyehileng.

Ditataiso mabapi le metjhoporo (methakala) e thibelang mollo

Monga masimo e mong le e mong eo mollo o ka nnang wa qhoma masimong a hae, kapa wa kekelo, o tshwanetse ho dula a ena le mothakala (motjhoporo) o thibelang mollo pakeng tsa masimo a hae le a moahisani wa hae. Ke boikarabelo ba hao hore mollo o se ke wa simolla masimong a hao. Ho thibela ho qhoma ha mollo ke nako e ntle e ka sebediswang, e ka tshireletsang masimo a hao (naha, meaho, dijothollo le mehlape) kgahlanong le tsietsi e ka bang teng. Beng ba masimo a bapileng le a hao ba ka nna ba dumellana ho ba le mothakala o kopanetsweng meeding ya lona. Mothakala (motjhoporo):

- O tshwanetse ho ba sephara le ho ba molelele hore o be le monyetla o motle wa ho thibela mollo o ka kekelang ho ya masimong a baa-hisani ba bang;
- Ha o a tshwanela ho baka kgoholeho ya mobu; le
- O tshwanetse hore o hloke dintho tse ka tjang habonolo tse ka etsang hore mollo o fetele ka nqane ho ona.

Sepheo ka methakala

Sepheo ka methakala e ka ba:

- Ho thibela ho nama ha mollo o laolwang kapa o sa laolwang;
- Ho supa moo mollo o ka tingwang teng;
- Ho supa moo ho tjha ho ka simollang teng;
- Ho supa ntlha ya ho hlasela mollo; le
- Ho fihlella ntlha e lebisang mollong.

JANE MCPHERSON, MANEJARA WA LENANE O LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI

Lenaneo la dikolo le itlhoma pele

SELEMONG SA 2010, GRAIN SA E SIMOLLOTSE KA LENANEO LA DIKOLO KA THUSO YA BA MAIZE TRUST. LENANEO LE BILE LE KATLEHO. KOPONG YA RONA YA THUSO YA 2010/2011 HO BA MAIZE TRUST, RE BOETSE RA KOPA THUSO YA DITJHELETE MABAPI LE LENANEO LA DIKOLO. BA MAIZE TRUST BA ILE BA AMOHELA KOPO YA HO THUSA HO TSHEHETSA DIKETELO DIKOLONG.

Ho bohlokwa hore re kgothaleitse bana ho ela hloko molemo wa temo e le mohlodi wa dijo le tshwele, e leng tsa bohlokwa ikonoming, e leng mohlodi wa mosebetsi, hape e le mosebetsi wa hosasa oo motho a ka ikgethelang ona. Karolo e fetang halofo ya batho ba Afrika ke batho ba tlasa dilemo tse 20. Bana ke bareki ba hona jwale, bareki ba nako e tlang, mme ke basebetsi ba meloko e tlang, mme ha re ema ka maoto ho ba etsa hore ba elellwe molemo wa temo ka kakaretso, le wa indasteri ya poone ka ho qolleha, re tla phakisa re ba le tshepo ya hore ba utlwisise bohlokwa ba tsena.

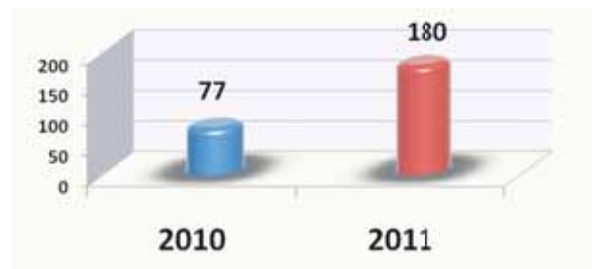
Selemong sena, sepheo sa bohlokwa sa projeke ya rona ke ho ntshetsa pele DVD tse tharo, tse fapaneng, tse bontshang lefapha la temo, la indasteri ya poone hammoho le temo jwalo ka mosebetsi wa ka moso. Palo ya bana e kgolo haholo – sekolong se seng le se seng re tshwanela ho etsa qeto hore na re bona bana kaofela ka nako e le nngwe (ka ha dihlopha tse kgolo di na le bothata ba ho tsepamisa maikutlo ho se buuwang le ho ba le kabelo ho se etswang), kapa re bona dihlopha di arohane (e leng se bolelang hore mokwetlisi o tshwanela ho phetapheta seo a se buileng makgetlo a mangata). Re ile ra ikopanya le ba AgriSETA ka Mphalane 2010 ka kopo ya hore ba re thuse ho tshehetsa lenaneo. Ba bolela hore ba ka thusa ka R360 000 e ka thusang ho ntshetsa pele DVD tse tharo. Ka thabo ra amohela tshepiso ya bona, mme ra kena letsholong la ho batla ba ka re fang ditshebeletso tse loketseng, e leng ba ka re etsatsang DVD tseo. Qetellong ra kgetha ba ha Martie Willemse, ba Noline productions, mabapi le DVD ya pele, le ba PW van Wyk, ba AgriTV, mabapi le DVD ya bobedi.

Ba faneng ka dithuto ba ne ba hlwaiwe mabatoweng a fapaneng a le-shome, e leng Foreisetata, North West, North West/Gauteng, KwaZulu-Natal, Eastern Cape, Northern Cape le Mpumalanga. Kotareng ya pele, dikolo tse 180 di ile tsa etelwa moo baithuti ba ileng ba bapallwa DVD. DVD e entswe ka mokgwa oo e nang le dibaka tse tharo tsa kgefutso ho ha mofani wa thuto se-baka sa ho hlalosa dikahare tsa yona. Ka mora kopano sekolo se fuwa phous-tara ya sehopotso sa dikahare tsa DVD ya pele – Dijo, Tshwele le Bophelo.

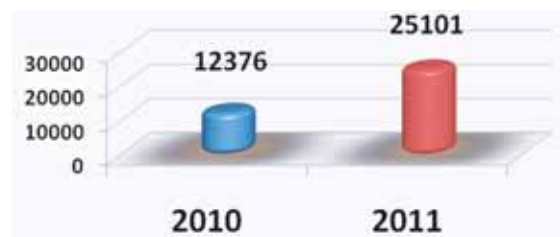
Baithuti ba fapaneng ba tswang dikolong tse fapaneng ba ile ba botswa hore na letsatsi leo e bile le molemo ho bona na. Dikarabo e bile tse kang tsena.

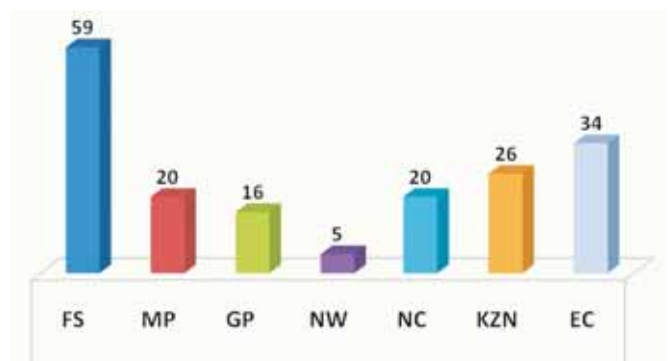
Baithuti ketelong ya kotare ya pele ya 2011.

Dikolo tse etetsweng kotareng ya pele ya 2010 le 2011.

Baithuti ba bileng teng dithutong tsa kotare ya pele.

Dikolo tse etetsweng diprovenseng tse fapaneng kotareng ya pele ya 2011.

Lenaneo la dikolo le itlhoma pele

Moliko, Tebello le Doreen, baithuti ba sekolo se phahameng sa Quibing

"Ha ke tsebe moo nka simollang teng, empa nka re ke ithutile tse ngata, mme ke thabile haholo ho nna ke ithuta. Ke dumela hore ho bohlokwa ho jala difate, jwalojwalo, hore re kgone ho phela bophelo ba letsatsi le letsatsi ka ho sa feleng re thabile. Ke boetse ke ithutile hore mosebetsi wa ho jala difate ha se wa balemi feela, empa rona re le batjha re tshwanetse ho tseba haholo ka temo hore re kgone ho hlahisetsa batho dijo, mme ho tloha kajeno ke ilo iketsetsa tshingwana ya meroho hobane ke bone hore nka fihlella tse ngata ka ho itemela. Jwale ke thabile, ebile ke rata ho leboha Grain SA ka ho re ruta bohlokwa ba temo. Ke thoholetsa le ho lakaletsa Grain SA mahlohonolo. Modimo o ba tataise ho fihlela re kopana nakong e tlang."

Mosamo, Mokhele P, Diphapang, Radimo le Mokhele M ba sekolo se phahameng sa Le Reng

"Re ithutile dintho tse ngata tseo re neng re sa di tsebe, tse kang 90% ya dijo tsa lefatshe tse hlahiswang ke balemi. Re hloka balemi ba bahlano ho etsa burger e le nngwe. Ba bangata ba rona ba ne ba sa tsebe hore diaparo di etswa ka boya ba diphoofolo, le hore diphoofolo ke karolo ya temo. Re ne re nahana hore temo ke ntho feela, empa kajeno re lemohile hore re ne re lahlehile. Ke taba ya balemi, mme ka ntle ho balemi ha ho dijo."

Thabiso Msomi sekolo se phahameng sa Linpark

"Ke nnete, e re file lesedi hore dijo tseo re di jang di tlile jwang le hore di entswe jwang. E boetse ya etsa hore re bone lehlakore le leng la temo hammoho le melemo ya yona. Re fumane lesedi la hore diaparo tsa rona di entswe jwang le ho fihla jwang ho rona."

Bongani & Sechaba ba sekolo se phahameng sa Thabo Thokoza

"Ho jwalo! Thuto e ile ya utlwisiswa hantle, mme re ithutile tse ngata ka temo. Re sitwa ho phela ntle le temo. Hantlentele ho teng kamano pakeng tsa tikoloho le balemi ba hlahisang dijo tse tswang diphoofolong le dimeleng. Re ithutile hore seo re se aparang se tswa temong, re boetse re ithutile hore soneblomo e hlahisa ole, le hore khotone e ka hlahisa di-jeans, ho sa tsotellwe setaele. Re boetse re ithutile hore photosynthesis e etsahala dimeleng tse tala, le hore chlorophyll e tswa dimeleng tse tala. Re a o leboha Grain SA, ke thabo ho ba le wena."

Malefane Retschedisitswe wa sekolo se phahameng sa Boitumelo

"Ke lemohile hore ka ntle ho temo re ilo bolawa ke tlala, mme re ilo hloka diaparo. Ho nna, temo e molemo bathong le diphoofolong, jwalojwalo. Ke rata ho eletsa batho ba bolayang diphoofolo le dimela ho emisa ka ntho eo hobane ha ba ntse ba etsa jwalo ba ntse ba baka mathata a ho sotleha, e leng a ho hloka dijo, patsi, fanetjhara, disebediswa tsa ho aha matlo, mme re boela re hloka tse ka sebediswang ho ngolla. Ha re bolaya diphoofolo re ilo hloka diaparo le dijo, mme ke e ratile haholo."

Ramona Steenkamp wa sekolo se phahameng sa Pionier

"Ho jwalo, ho bile monate, ha eba bohlokwa. Nna ka bonna ke hlomphe seo ke se jang le moo se tswang teng. Ke leboha ha le re fahlollotse ka tsebo ya lona, e bile monyaka o moholo. Tswelang pele ho etsa jwalo hobane sena ke nyakallo ho rona."

Thabiso Sonopo wa sekolo se phahameng sa Marquard

"Ke nnete, ho bile bohlokwa hobane ke ithutile tse ngata ho feta ka moo ke neng ke lebelletse ka teng. Qalong, ke ne ke sa tsebe hore temo e bohlokwa hakana, le hore e na le kabelo e kgolo bophelong ba rona. Ho a makatsa hore hoseng ha kajeno ha ke tsoha ke jele dijo tse tswang temong. Ho boetse ho a makatsa le hore ke apere diaparo tse tswang temong. Ho makatsang le ho feta ke hore ke ilo robala ka linene e tswang temong. Ke ne ke sa tsebe hore reisi e tswa dimeleng. Ruri, temo e bohlokwa bophelong ba rona. Re tshwanetse ho baballa dimela, le tsona tseo re nahanang hore ha di bohlokwa hobane ke ne ke nahana hore dimela tse phelang metsing ha di na thuso, ke sa lemohe hore reisi e tswa dimeleng. Ke ananela nnete ya hore Grain SA e etetse sekolo sa rona hobane ba re ratile tse ngata ka temo. Ke a o leboha, Grain SA, ka ho re fa tsebo ena."

Letshabo Ipeleng wa sekolo se Kopaneng sa Senzile

"Ke ithutile tse ngata ka dihlahiswa hore di tswa hokae, le hore ho etsahetse eng hore di be moo di leng teng. Re ithutile ka bohlokwa ba diphoofolo le dimela ho rona le tseo re di unang ho tsona. Re boetse ra ithuta hore ha dijo di etswa mafapheng a tlase, di fetisetwa ho a mang ho fihlela qetellong di eba dihlahiswa tse phethahetseng. Di boetse di re fa diminerale le tshwele."

Metyatat Nontetho wa sekolo se Kopantsweng sa Senzile

"Ketelo ya Grain SA e bile le sekgahla se setle haholo – hobane e re file tsebo ya ka moo dihlahiswa di neng di etswa ka teng mathomong le mehatong e latelang ho fihlela qetellong. Hona e bile boiphihlelo bo matla ho nna. Hantlentele, ke makaditswe ke tshimoloho ya dintho pele di ba seo di leng sona hammoho le menyetla ya mosebetsi eo motho a ka bang le yona ka ditaba tsa temo. Tsena di siile menahano e mengata kelellong ya ka. Ke ithutile ka moo diaparo tseo re di aparang di etswang ka teng. Jwale ke ilo fuputsa menyetla ya mosebetsi e nkemetseng temong hobane ke bone hore batho ba se nang tsebo ya mosebetsi le bona ba ka nna ba kenya letsoho – e leng se boelang hore mosebetsi e mengata e ilo ba teng, le hore maphelo a mangata a ilo fetoha. Sena hape e bile boiphihlelo bo makatsang ho nna."

Pono Shembe wa Kholetjhe ya Temo ya Zakhe

"Ketelo e bile molemo ho nna, mme ke dumela hore bohola ba sekolo bo ikutlwa jwalo, mohlomong kaofela ha rona. Ke ithutile tse ngata ka ketelo ena, ka ho qolleha, hore dithoko tse ngata tsa batho di tswa indastering ya temo. Ketsahalong ya ditropong le kgolong ya palo ya setjhaba, temo ke borokgo pakeng tsa mapolasi le metsesetoropo. Temo ke sepotlakisi tlhahisong ya dijo lefatshe kaofela. Diaparo bohola ba tsona bo angwa ke tlhahiso ya temo. Re lebelletse ketelo e hlhamang!"

Rebecca Ntsapi wa sekolo se phahameng sa Boitumelo

"Ke bone hore ntle le temo re ilo sotleha, mme batho ba ilo ba siyo, batho ba ilo shwa. Ntle le temo ho ke ke ha ba teng dijo le diaparo le maphepha a ho itshireletsa. Temo e bohlokwa bophelong ba rona hobane ntle le yona ho ke ke ha ba teng tse ngata lefatsheng. Ke a leboha!"

Moshane Paballo Vinoliah wa sekolo se phahameng sa Rainbow

"Ke nnete, ho bile hotle hobane ke ile ka ithuta tse ngata ka temo. Ke motho ya hlompang, ya utlwisang, mme ka baka la ketelo ena ke ithutile tse ngata ka temo, mme ke sa ikemiseditse ho etsa jwalo. Ho bile hotle. Ke tla rata ho etsa temo, mme ke a dumela hore e na le menyella e mengata ya mesebetsi. Ke tla rata haholo ha mokwetlisi wa Grain SA, Me A. Thomas, a ka nkaraba. Eseng feela sekolong sa rona, empa sena e dule e le taba tse monate le dikolong tse ding."

Callum Estchmaier wa Kholetjhe ya Temo ya Weston

"Ke nnete, ho bile molemo ho rona hobane re rutwa tsa temo mabapi le nako e tlang. Puisano ena e re thusitse ho bona ka moo temo e leng bohlokwa ka teng mabapi le dijo, diaparo, dieta le eneji. Ba boetse ba re kgothaletsa ho dula re le tseleng ya temo."

Mtabane Egnar wa sekolo sa Lere-La-Thuto

"E bile taba e nthabisang haholo hobane tse ding tsa dintho ke ne ke sa di tsebe. E nthutitse haholo. Ke mpa ke lakatsa hore eka Grain SA e ka boela ya tla hape. Ke ne ke sa tsebe hore reisi e tswa tlasa mobu le metsi. Ntho e nngwe e nthutleng haholo ke hore ke ne ke sa tsebe hore bontatemoholo mehleng ya kgale ba ne ba tshwanela ho ya tsoma hore ba kgone ho apara, ha rona re ithetela dintho mabenkeleng. Ke ithutile tse ngata ho feta ka moo ke neng ke nahana ka teng. Tlong hape le tlo bontsha ba neng ba le siyo. Ba tla makala ha ba bona tseo re di boneng kajeno. E bile taba e monate, e thabisang ruri!"

Sandile Mohunu wa sekolo se Phahameng sa Sarel Cilliers

"Ho jwalo, ke dumela hore rona re le batho re kgella fatshe dintho tsa temo. Ha ke eso nahane ka dintho tseo ke di utlwileng kajeno. Jwale ke a tseba hore dihlahiswa tse kang di-cornflakes ha di hlahe feela jwale re ke re shebe tlhaho ka ihlo lesele, ka mokgwa o motle. Tswelang pele ka mosebetsi o motle. Se fellweng ke tjheheho..."

Londeka Mkhize wa sekolo se Phahameng sa Estcourt

"Ke nnete, ho bile jwalo hobane ke ithutile hore mekgahlelo e mengata temong. DVD e kgonne ho hlalosa haholo ka mekgwa e natefelang. E bontshitse hore ho teng mehlodi e mengata e molemo, mme jwalo ka batho re lokela ho e ela hloko. Re motlotlo ruri ha re ena le batho ba nang le nako le rona, ho re lemosa ka dintho tseo re di lebelletseng ketelong e tla hlhlama."

Jaco Hulme wa sekolo se phahameng sa Linpark

"E bile taba e kgolo ho nna hobane e entse hore ke lemohe hore dintho tsohle tseo re di jang le ho di apara di tswa temong. Ke ithutile hore balemi ba bohlokwa hobane ba lema dintho tseo re di jang, le hore meroho e mengata eo re e jang e tswa temong. Balemi ba tiisa hore diphoofolo tseo re di jang di phetse hantle le hore mobu ke ntho ya bohlokwa haholo bophelong ba rona. Batho ba tshwanetse ho hlokomela tlhaho hobane ho ka nna ha eba siyo dijo hobane re sebedisa ditone tse milione tsa poone ka selemo, mme ha dintho di tswela pele ka mokgwa ona, lefatshe le ka ba kotsing, mme sena ruri se entse hore ke nahane ka seo re nang le sona, le hore re tlamehile ho ba motlotlo."

Makotsoang Sello wa sekolo se Kopantsweng sa Louw Wepener

"Ke nnete, hobane ho hotle ho tseba haholwanane ka temo, mme ke lemohile hore mobu ke mohlodi wa sehlooho wa lefatshe. Tsohle tseo re nang le tsona kajeno di tswa diphoofolong le mobung, mme ho nna e bile boiphihlelo bo botle. Ntatemoholo le yena e bile molemi, empa o ne a se na boiphihlelo jwalo ka ntate ya jalang dintho tse fapaneng jwalo ka khabeshe le ditapole. Ke rata ho futsa bontatemoholo le ho ntshetsa pele thuto ya bona. Sena e bile ntho eo nke keng ka e lebala. Le ntate o tla ba motlotlo. Ke leboha haholo."

Sehlopha sa boithuto sa Kapa Botjhabela

KE DIHEKTHARA TSE KA BANG 2152 TSA MOBU O KA LENGWANG, O KA SEBEDISWANG KE DITHO TSA SEHLOPHA SA BOITHUTO SA LEBATOWA LENA. ONA KE MOBU O KOPANETSWENG KE SETJHABA, MOBU WA MMUSO, EMPA O LENG TLASA TSAMAIISO YA MMUSO WA SETJHABA. MOLEMI KA MONG O NA LE "TUMELLO YA TSHEBEDISO" (KAPA PTO), E LENG HO TSHWANANG LE TUMELLANO YA HO HIRA. MOLEMI A KE KE A BA MONGA MASIMO, EMPA LE TENG MASIMO A KE KE A NKUWA HO BA LELAPA.

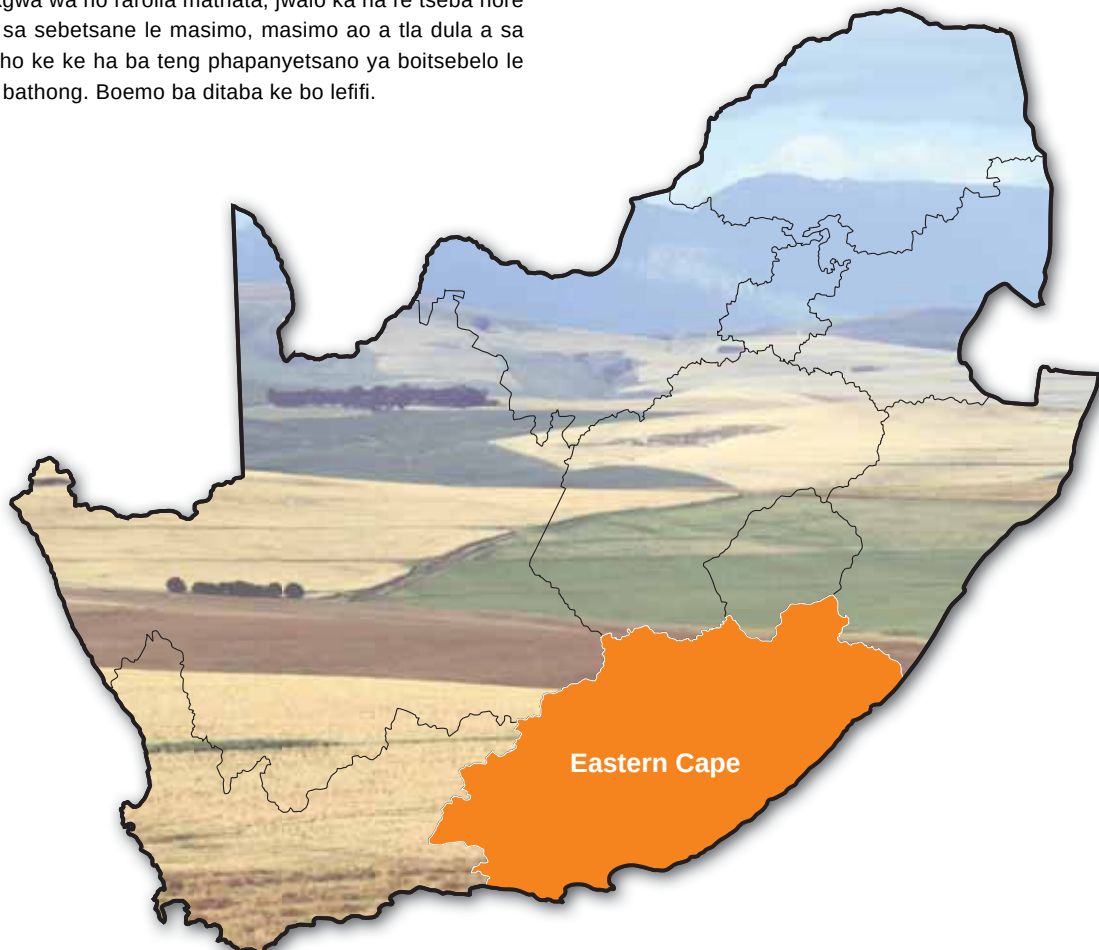
Sehlang sena, balemi ba sitilwe ho jala dihekthara tse 857. Mabaka a mangata a bakileng boemo bona, ho kenyelletswe ditjeo tse phahameng tsa tse kenngwang mobung hammoho le ditjeo tsa phahameng tsa borakonteraka. Balemi ba sitwa ho ithekela diterekere le disebediswa ka ha ditheko tseo ba di fumanang tsa dijothollo di le tlase, mme le phaello e le tlase. Bongata ba balemi ba ntseng ba sebedisa mobu ke ba tsafetseng, ba seng ba iphelela ka yona phenshene ya maqheku. Balemi bana ba tsafetseng ha ba kgone ho fumana thuso ya ditjhelete, jwalo ka tjhelete ya kadimo dibankeng, hape ba sitwa ho eketsa masimo a bona ka tjhelete ya bona.

Boholo ba masimo a lengwang ha bo a tshireletswa ka terata, mme ka baka lena balemi ba utswetswa mehlape ya bona. Lenaneo la CASP la Lefapha la Temo le lesisitheho tabeng ya ho thusa ho kampela masimo. Lenaneo le matla la tlhahiso ya dijo le ntse le qepha selemo le selemo, mme ke balemi ba seng bakae feela ba thuswang ho jala dijothollo tsa bona. Balemi ba dibakeng tsa mahae ba ipilelitse lenaneong la ASGISA le sebetsanang le masimo a batho empa le sa kenyelletse beng ba masimo. Ona ha se mokgwa wa ho rarolla mathata, jwalo ka ha re tseba hore ha ASGISA e se e sa sebetsane le masimo, masimo ao a tla dula a sa etswe letho, ka ha ho ke ke ha ba teng phapanyetsano ya boitsebelo le matlafatso ya letho bathong. Boemo ba ditaba ke bo lefifi.

Ditho tsa dihlopha tsa boithuto di kopana hang ka kgwedi. Molemo ke o moholo wa ho ba karolo ya sehlopha sena, ka ha balemi ba kgona ho abelana maikutlo le ho hlwaya ditlhoko tsa kwetliso hammoho le ho thusana ka dikeletso le tshhehetsano. Balemi ba mahaeng ba hole le bana ba bahwebi, mme nnete ke hore ba mmalwa feela bao e leng ba bahwebi. Tswelopele mohatong ona e tsamaya butle, empa ke thaba ho bolela hore tswelopele e a bonahala. Balemi ba sebedisa peo ya mabasetere le manyolo, mme ba etsa boiteko bo matla ba ho laola mahola masimong a bona a poone.

LAWRENCE LUTHANGO, MOHOKAHANYI WA PROVENSE WA LENANEO LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI

Ako tsebe...

Monica Mathamba

MONICA MATHAMBA O DULA LEBATOWENG LA TSAMAIISO LA MTHATHA MBOZISA MOO E LENG SETHO SA MOKGATLO WA MBOZISA FARMERS ASSOCIATION. MONICA KE MOLEMI MASIMONG A SETJHABA, MME O KOGONNE HO TSHIRELETSA KA TERATA MASIMO A HAE A DIJOTHOLLO, A DIHEKTHARA TSE TSHELETSENG.

Monica o bile teng dithutong tse latelang tsa kwetliso, e leng tsa Grain SA: Selekela tlhahisong ya poone hammoho le thuto e phahameng tlhahisong ya poone. Monica o ntlafaditse tlhahiso ya hae ya poone ka ho sebedisa tsebo le boitsebelo ka ho ba setho sa Grain SA. O ne a atisa ho hlahisa ditone tse 3,5 hekthara ka nngwe, empa jwale o hlahisa ditone tse 4,5 hekthara ka nngwe.

O lefella dijothollo jwang?

Tefello ya dijothollo e tswa mokotleng wa hae, mme o lla ka motho ya mo sebeletsang ka ditjhelete ka ha dikadimo tsa ditjhelete di tjhaellwa monwana nako e se e ile, ha sehla se se se fetile.

Tse kenngwang mobung o di fumana jwang?

Monica o reka tse kenngwang mobung ho ba Mthiza Farmers Co-op le ba

East Cape Co-op. Ka papiso ditheko di phahame, mme ha ho keletso ya sethekgenike eo bafepedi ba thepa ba mo fang yona.

Boikarabelo ba mmuso ke bofe temong, mme mmuso o bo phethahatsa jwang?

Boikarabelo ba mmuso ke ho fana ka keletso ho balemi hammoho le boitsebelo ba sethekgenike hammoho le ho fana ka tsa motheho. Monica o re mmuso ha o phethahatse boikarabelo ba ona hobane ha o kenye maano a ona tshebetsong.

Katleho ya hae e itshetlehole hokae?

Monica o tshetlehole katleho ya hae leratong leo a nang le lona le ho sebitseng ka thata. O dumela hore dipeo tsa mabasetera, manyolo le tshebediso ya dibolayalehola ho laola mahola, ke tsona tse ntlafaditseng kuno ya hae. Lemong sena, Monica o rata ho reka disebediswa tsa temo, haholoholo sefatsi sa boom.

LAWRENCE LUTHANGO, MOHOKAHANYI WA PROVENSE WA LENANEO LA GRAIN SA LA NTSHETSOPELE YA MOLEMI

PULA IMVULA

**Kgatiso ena e tshehediwe ke
ba Maize Trust.**

GRAIN SA

PO Box 88, Bothaville, 9660
▶ (056) 515-2145 ◀
www.grainsa.co.za

MANEJARA WA LENANEO

Jane McPherson
▶ 082 854 7171 ◀

SPECIALIST: TRAINING & DEVELOPMENT

Willie Kotze
▶ 082 535 5250 ◀

SPECIALIST: FIELD SERVICES

Danie van den Berg
▶ 071 675 5497 ◀

PHATLALATSO: PULA-IMVULA

Debbie Boshoff
▶ (056) 515-0947 ◀

BAHOKAHANYI BA PROVENSE

Daan Bosman
Mpumalanga (Bronkhorstspuit)
▶ 082 579 1124 ◀

Johan Kriel
Free State (Ladybrand)
▶ 079 497 4294 ◀

Tonie Loots
North West (Zeerust)
▶ 083 702 1265 ◀

Jerry Mthomboti
Mpumalanga (Nelspruit)
▶ 084 604 0549 ◀

Lawrence Luthango
Eastern Cape (Mthatha)
▶ 083 389 7308 ◀

Jurie Mentz
KwaZulu-Natal and Mpumalanga
▶ 082 354 5749 ◀

Ian Househam
Eastern Cape (Kokstad)
▶ 078 791 1004 ◀

DESIGN, LAYOUT AND PRINTING

Infoworks
▶ (018) 468-2716 ◀
www.infoworks.biz

PULA IMVULA E FUMANWA KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,
Senyesemane, Seburu, Setswana,
Sesotho sa Leboya, Sezulu, Seqhotsa.

**Sepheo sa rona ke ho hlahisa kgatiso e
hlwahlwa e ka kgonehang. Maikutlo afe
kapa afe a tobaneng ledikahare tse
hlophisitsweng kapa tlhahiso ya tsona, ke
tse ka lebiswang ho Jane McPherson.**

Ditletlebo sebokeng

**MONGHADI JAN BOTHA WA THABA'PATCHOA O
HLAHISITSE DITLETLEBO TSE NGATA LEBITSONG LA
BALEMI BA NTSENG BA THUTHUHA NAKONG YA SE-
BOKA SA SELEMO LE SELEMO SA GRAIN SA KA LA
9 HLAKUBELE 2011. O ILE A TSEPAMISA MAIKUT-
LO HAHOLOHOLO DIPHEPHETSONG TSE SHEBANENG
LE BALEMI BA NTSENG BA THUTHUHA HAMMOHO LE
HO SITWA HA MMUSO HO BA THUSA.**

"Re le balemi ba batsho, re shebane le diphep-
hetso di le ding le balemi ba bahwebi, mme
hangata diphephetso tsena di re kgahlapetsa
haholo le ho feta hobane ha re na moo re ka
balehelang teng," o boletse jwalo Jan pele a ts-
wela pele ho fana ka mehlala ya mathata ao ho
shebanweng le ona, le ka moo mmuso o hlole-
hileng ka teng ho ba thusa.

Tletlebo ya pele eo a e hlahisitseng e bile
mohato o tlase wa pH ya mobu. A supa ka moo
selemong se fetileng DAFF Foreisetata e ileng
ya tshepisa ka teng ho thusa balemi ka kala-
ka. Mmapa ya GPS e ile ya etswa, disampole
tsa mobu tsa nkwa, dikgothalletso tsa etswa,
ha etswa diqeto ka bongata ba kalaka, mme
le tjehele e bile teng ditekanyetsong. Tsena
tsohle di ne di se di entswe ka Motsheanong,
empa le jwale kalaka ha e eso ho tshelwe masi-
mong. "Sena se amme dijothollo tsa lehlabula
tsa ngwahola, mme se tla boela se ama koro ya
monongwaha," o boletse jwalo, Jan.

Boemo bo fokolang ba disebediswa tsa temo le di-
terekere e bile tletlebo ya bobedi. O buile hape ka
moo Grain SA e ileng ya etsa tekolo e phethahet-
seng ya diterekere le metjhine ya balemi ba 42 ba
Foreisetata, mme a kopa DAFF ho thusa balemi
ka dimilione tse R2,5 tsa ditokiso. Tsena di ne di le
malala-a-laotswe ka la 12 Hlakubele 2010, empa
ho fihlela lena ha ho nko ho tswa lemina.

Tletlebo e latelang ya hae e bile methakala
e senyehileng le diforo tsa metsi. "DAFF e na le
lenaneo la Tlhokomelo ya Naha le etsang mose-
betsi o motle, empa ditekanyetso tsa lona di nyane
haholo, mme le mobu o ntse o hoholwa ka potlako
ho feta ka moo ho ka sebetswang ka teng."

A boela a ama boemo bo bobbe ba mebila ya
naha ya rona, le tshwaetso e mpe ya yona balem-
ing, pele a kena bothateng ba ho fudisa ho fetang
tekano. "Ho fudisa ho feta tekano ho tshwanetse
ho laolwa ke DAFF ka lenaneo le nnileng la tsejwa
e le *bodem beskerming*," Jan a hlahisa jwalo.

Ho hloleha ha bommasepala ho laola masi-
mo a kopanetsweng e bile taba e lenaneng la
hae, e kenyelletsang le mathata a ho fumana
kadimo ya tjehele ya tlhahiso. Jan a bolela hore
ngwahola e bile feela 25% ya masimo a balemi
ba batsho a ileng a kgona ho lengwa hobane
balemi bana ba sitilwe ho adingwa tjehele.
Phaello ke e nyane haholo hore e ka tshhetsa
taba ya kadimo ya tjehele. Grain SA e entse
lenaneo la meralo ya kgwebo ya balemi ba 152
ba neng ba ratile ho jala dijothollo tsa hlabula.
Balemi ba ne ba hloka thuso ya nakwana hore
sena se kgonahale, empa ho bonahala ha mmu-
so o sa ka wa etsa qeto efe kapa efe mabapi le
taba ena. "Dihekthara tse 27 000 tsa mobu di
ne di tshwanetse hore ebe di jetswe ke balemi
bana ba batsho – mmuso ha o a etsa letho ho
ba thusa, empa o itlatlarietsa ka ho re o tsh-
wenyehile ka tshireletso ya dijo."

Jan o boetse a tletleba ka diofisiri tsa kato-
loso tse hlolehang ho thusa balemi. "Ha ba na
boiphilelo ba letho ba mosebetsi wa temo, mme
ba bangata ha ba tle le ho tla mapolasing."

Mohlala wa ho qetela wa ho hloleha ha
mmuso mabapi le tharollo ya ditletlebo tsa bale-
mi e bile taba ya Lefapha la Ditaba tsa Naha ya
ho fana ka mobu ho batho bao e seng balemi.
"Balemi ba sebele ba tswela pele ho sokolana le
mobu oo e seng wa bona, ha mobu wona o fuwa
batho ba sitwang ho o sebedisa."

Monghadi Jan Botha o phethetse ka ho etsa
thapedi ho Modulasetulo wa Seboka ho fetisetsa
molaetsa wa bona ho ba baholo ba mmuso. "Ba
hloleha ho thusa balemi ba batsho, mme re tla
sitwa ho fetola lefapha lena ha feela mmuso o
ntse o sa phethise tseo o lokelang ho di etsetsa
batho." O phethetse jwalo.

**IILANA KOEGELENBERG, MOTSHEHETSI
WA GRAIN SA**